

## A magyar filozófia története a korai újkorban (1570-1710)

Eszmetörténeti workshop

Budapest, 2022. december 15.

ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

7. emelet, Trapéz terem

– absztraktok –

Förköli Gábor

(Lengyel Tudományos Akadémia/ELTE BTK)

*Jezsuita filozófiaoktatás Közép-Európában: miről vallanak a hallgatók kéziratai?*

Előadásomban az 1580-as és 1590-es évek jezsuita filozófiaoktatásáról fogok néhány megállapítást tenni. Elsődleges forrásként nem az ekkor még formálódóban lévő *Ratio studiorum*ra vagy a rend meghatározó professzorainak munkásságára fogok hivatkozni, hanem magyarországi hallgatók által másolt vagy jegyzeteikből készített kézírataikra, amelyeket ma az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz. Közülük a későbbi esztergomi kanonok, Szelepcsényi Pohronc Ferenc és a koronaőr Révay Péter a rend bécsi, Bánovszky Márton és Simon pedig a rend olmützi kollégiumában tanult. Tanár lévén az egyetlen kivétel Pázmány Péter lesz: mivel a Grazban tartott fizikakurzusának autográf kézírata mellett az egyik tanítványának, Henricus Scultetusnak a lejegyzése is fennmaradt, az összehasonlítás érdekes eredményeket hozhat az tanteremben folyó munka megismerésében. Céloom kettős: leírni a jezsuita filozófiaoktatás módszertani előírásainak gyakorlati megvalósulását, illetve képet adni a használt tananyagról. Az előadás remélhetőleg hozzájárul ahhoz, hogy a jezsuita oktatás hatékonyságát és korszerűségét illetően a preconcepciókhoz képest árnyaltabban tudjunk ítélni. Vizsgálatom a következő kérdéseket érinti: A korabeli vizitációs jegyzőkönyvek gyakori panasza, hogy a jezsuita filozófiatanárok munkája kimerül a kompendiumok lediktálásában. Igaz-e ez? Milyen más módszerek nyomai fedezhetők fel a kéziratokban? Milyen az alapvetően skolasztikus tananyag viszonya a humanista fejleményekhez – elsősorban a dialektikaoktatásban? Reflektál-e a tananyag aktuális tudományos vitákra, felfedezésekre? Igazodik-e esetleg a hallgatók karrierelképzeléseihez, az egyházi hivatás és a világi politikus pálya eltérő követelményeihez?

Gángó Gábor (ELKH BTK Filozófiai Intézet)

*Leibniz levélváltása Cristóbal Rojas y Spinolával a felekezeti reunióról Magyarországon*

Az előadás a hannoveri Leibniz-Archívum forrásanyagának bevonásával, illetve az ismert források kritikai újrafelvételével tárgyalja Cristóbal Rojas y Spinola magyarországi misszióit a Leibnizzel folytatott levelezésének a perspektíváján keresztül. Megmutatja, hogy nézetkülönbségeik egyfelől a reunió egyházpolitikai tétjeinek, másfelől a magyar politikai közösség Habsburg birodalmon belüli autonómiájának eltérő értelmezéséből adódtak. Az előadás a Leibniz-kutatás szempontjából a hannoveri polihisztor kelet-európai

tájékozódásának témájához járul hozzá új eredményekkel. Rojas y Spinola törekvéseit új megvilágításba helyezi annak bizonyításával: számára úgy tűnt, az egyházi reünio legfőbb akadályának nem a protestánsok ellenállása, hanem a katolikus egyházon belüli belső vita az oka.

Hajdu Ildikó  
ELTE BTK

*A rámista retorika mint episztemológiai bázis. A tudás szerveződésének mechanizmusai Apáczai Csere János Magyar Encyclopaediájában*

Az 1653–55-ben, Utrechtben megjelenő *Magyar Encyclopaedia* forrásai kapcsán már maga Apáczai megjelöli az olvasónak szóló előszóban azokat a szerzőket, fejezetekre lebontva, akiket munkájához felhasznált: Ramus műveit itt a logika, aritmetika, geometria, grammatika, retorika fejezetek kapcsán említi. Az előadás – a szintén Ramus munkáira támaszkodó *Magyar Logicskát* is bevonva az elemzésbe – Apáczai Ramus-recepciójának, illetve a rámista retorika és dialektika *Magyar Encyclopaedia* tudománykonceptiójára gyakorolt hatásának értékelésére tesz kísérletet. Az előadásban abból a hipotézisből indulok ki, hogy a rámista episztemológia átvétele nem csupán egy absztrakt, logikára támaszkodó megismerésmóddal applikációját jelenti, hanem a megismerés nyelvi (retorikai-dialektikai) alapokra történő helyezését, ami – más korabeli enciklopédiákhoz hasonlóan – alapvetően befolyásolta a *Magyar Encyclopaediában* körvonalazódó tudásfelfogást is.

Kiss Farkas Gábor  
ELTE BTK – HECE Lendület Kutatócsoport  
Apáczai *Philosophia naturalis* és William Ames

Apáczai Csere János kéziratos iskolai diktátuma, a *Philosophia naturalis* nem csak a természetfilozófiát tárgyalja, hanem bevezetőjében összesűríti a karteziánus ismeretelméletet, és azt összeegyezteti a rámista logikai hagyománnyal, ahogy az William Ames műveiben, a *Technometriában* és a *De conscientia et eius iure*-ben megjelenik. Előadásom azt vizsgálja, miképp oldja meg Apáczai a két eltérő filozófiai hagyomány egymás mellé helyezését, és mi lehetett Apáczai célja ezeknek a logikai és morálfilozófiai fejezeteknek a természetfilozófia részeként való oktatásával.

Molnár Dávid  
(Sárospatak, Tokaj-Hegyalja Egyetem, Speculum Kutatócsoport)  
*Fantáziák lantra: A „filozófus” Bakfark Bálint?*

Bakfark Bálint nevét meghallva aligha jutna bárkinek is eszébe a filozófia, azonban egyetlen irodalmi szövegében a Marsilio Ficino tolmácsolásában oly jól ismert platonikus *furor*-elmélet tanát fedezhetjük fel. Ez a pár oldalas kis szöveg krakkói lanttabulatúrájának előszava, amelynek érdekességét egyáltalán nem eredetisége adja, hanem az, hogy miközben semmi eredeti sincs benne, nagyon jól rámutat arra az általános humanista műveltségi közegre, amely magát a platonizmust is a könnyebben befogadható közhelyeken keresztül oly divatos szellemi áramlattá hígította. Ahhoz, hogy eldöntsük Bakfark tényleges filozófiai műveltségének mélységeit, ez a szöveg kevés. Ami számunkra érdekes lehet, az a platonikus filozófia toposzainak megjelenése annak a Bakfarknak a humanista *praefatiójában*, akit

alapvetően csak mint lantművészt ismerünk. Kérdés, hogy vajon csupán remélt pártfogója kegyeit keresve valamilyen filozófiai divatnak engedelmessé írt le platonikus *musica poeticá*ját, vagy tényleg felfedezhetünk valamilyen kapcsolatot a fantázia zenei műfaja és a platonikus furor-elmélet *inventio* és *phantasia* fogalma között. Jelen előadás Bakfark forrásainak feltárásán kívül ezt az elméleti kérdésfelvetést is igyekszik körbejárni.

Petneházi Gábor

(NKE EJK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet):

*Gian Michele Bruto (1517-1592) – avagy hogyan kell (magyar) történelmet írni?*

Gian Michele Bruto (1517-1592) nevéhez fűződik az első teljes, Bonfini folytató és a 16. századi magyar történelem tragikus eseményeit egyetlen narratívába foglaló, humanista magyar történeti munka, amelynek elveszettnek hitt kézírata nemrég került elő Trentóból. Ebből is megállapítható mostmár, hogy az önmagára kétségtelenül professzionális történetíróként tekintő Brutus mennyire komolyan vette feladatát. A monumentális magnum opuson túl ugyanakkor, ars historica jellegű szövegeket is írt (az egyik éppen a nemrég előkerült kézirat bevezetése), amelyekből rekonstruálni tudjuk, hogyan gondolkodott általában a történetírásról, a történetírói mesterségről és saját magyar történelmi projektjéről. Előadásomban a korabeli elméleti és politikai kontextusban kívánom elemezni Brutus életművét és történetelméletét, arra keresve elsősorban a választ, hogy mennyiben volt speciális vagy tipikus a korszakban az általa képviselt irodalmi és történetírói attitűd, mennyiben illeszkedett a korabeli trendekhez, vagy mennyiben ment szembe azokkal és mindebben mennyiben befolyásolhatta a politikailag rendkívül kényes magyar téma, amelynek feldolgozására élete utolsó másfél évtizedét áldozta.

Simon József

(SZTE BTK Filozófia Tanszék/ELKH BTK Filozófiai Intézet):

*Descartes filozófiája és a Pósa-házi-affér (1673-1685)*

Az előadás azon vita néhány dokumentumát mutatja be, amely az 1670-80-as évek Erdélyében lángolt fel Descartes filozófiája körül, különös tekintettel Pósa-házi János *Syllabus* (Kolozsvár 1685) című anti-kartézianus művére és az arra adott *Vindiciae* című kéziratban maradt válaszra, mely utóbbit egy számunkra ismeretlen szerző fogalmaz meg valószínűleg még szintén 1685-ben. A Descartes filozófiájával szemben elutasító és az azzal szimpatizáló viszonyulás-típusok Erdélyben a németalföldi Descartes-recepció mintázatait követik. Ennek megfelelően annak bemutatására teszek kísérletet, hogy a mindkét régiót jellemző kálvinizmus kulturális keretei között milyen opciók közül választhattak a kartézianus és a kartézianizmus-ellenes értelmiségiek.

Zászkaliczky Márton

(KRE BTK Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet):

*Természetjog a 16. századi protestáns teológiában Magyarországon*

Miközben a természetjoggal kapcsolat középkori spekulációk elsősorban a Teremtő akaratával és szándékaival kapcsolatos emberi tudás természetével voltak kapcsolatosak, a koraújkori jogászok és filozófusok, különösen Grotius után az emberi közösségek új alapját látták a természetjogban, háttérbe szorítva a konfesszionális értelmezéseket. Ebből

következően a jogok és a politikai legitimáció, az emberi társadalom berendezkedése nyert új megalapozást. Újabban azonban ezt változást visszavezetik a 16. századi protestáns teológia és skolasztika jogbölcseleti vitáira. Előadásomban egyrészt felvázolom milyen főbb tanításokat fogalmazott meg a protestáns reformáció (elsősorban Luther, Melanchthon és Kálvin) az ember Istenismeretének természetes alapjairól, a törvények forrásairól és természetéről, másodsorban a természetjognak a társadalom és az azt összetartó alattvalói engedelmesség viszonyáról, valamint a természetjogi alapú ellenállástanokról. Előadásom második felében azt vizsgálom, hogy a magyarországi reformáció 16. századi kulcsszövegeiben a természetjog melyik teológiai problémával kapcsolatban jelenik meg.